

Јован Р. Бојовић

ОРГАНИЗАЦИОНО СТАЊЕ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1929. ГОДИНЕ

Након увођења шестојануарске диктатуре прва масовнија хапшења чланова Комунистичке партије и Савеза комунистичке омладине у Црној Гори извршена су средином 1929. године. Плашећи се јавног иступања Комунистичке партије и њених симпатизера поводом Дана међународне радничке солидарности и мира (1. августа) жупан Зетске области наредио је 19. јуна 1929. године свим среским начелницима да предузму превентивне мјере како би се тога дана спријечиле комунистичке манифестације и демонстрације у Црној Гори.¹

Неколико дана након овог наређења дошло је до оружаног сукоба полиције и неколицине руководиоца Савеза комунистичке омладине Југославије (Скоја) у Самобору 27. јула 1929. године. Том приликом су погинули чланови Централног комитета Скоја Мијо Орешки, Јанко Мишић и Славко Орешки. Код њих је нађена и архива Централног комитета Скоја, коју нијесу успјели да униште. У заплијењеној архиви пронађене су адресе Вуке Вучинића и Османа Булића, чланова Покрајинског комитета Скоја за Црну Гору, чије је сједиште било у Подгорици (Титограду). Убивства у Самобору и откривање адреса поменутих чланова Покрајинског комитета Скоја и претходно наређење жупана Зетске области дало је повода за масовнија хапшења припадника револуционарног покрета и њихових симпатизера уочи 1. августа 1929. године у Црној Гори.

Најмасовнија хапшења извршена су у Подгорици 31. јула. Том приликом је ухапшено око 80 лица, међу којима и неколико жена.² Ухапшени су: Ниша Милановић, секретар Покрајинског комитета Партије, Радован Вукановић, секретар Покрајинског комитета Скоја, и чланови Секретаријата Покрајинског комитета Скоја Осман Булић и Вуко Вучинић. Сјутрадан и наредног дана ослобођени су сви ухапшени осим њих 9, и то: Н. Ми-

¹ Архив Историјског института СР Црне Горе — Титоград (АИИТ), В 2а—1 (1929), Наређење жупана Зетске области од 19. VI 1929. — свим среским начелницима.

² Сјећања Нише Милановића дата аутору рада.

лановић, Р. Вукановић, О. Булић, В. Вучинић, Станко Драгојевић, Крсто Милутиновић, Божо Ђурашковић, Матија Радичевић и Душан Вујовић из Бара. Они су предати Окружном суду у Подгорици и против њих је поведена истрага. Након дуже истраге против Милановића, Булића, Вучинића, Ђурашковића и Вујовића подигнута је оптужница, док су остала четворица ослобођена.³ Средином 1930. године оптужени су изведени на суд и осуђени на робију. Тада је Милановић осуђен на три, Вујовић на двије и по, а Булић и Вучинић на по двије године робије.⁴ Овим хапшењем и осуђивањем на робију, као и одласком неких чланова покрајинског партијског и скојевског руководства ван Црне Горе, за једно краће вријеме било је разбијено црногорско партијско и скојевско руководство. На тај начин су партијске и скојевске организације остале без покрајинских руководства, а тиме је онемогућена и узајамна координација партијских организација и покрајинског и централног партијског руководства.

Још у првим мјесецима шестојануарског режима између партијског руководства у Црној Гори и централног партијског руководства била је прекинута редовна веза. То је период када се полицијски режим са свом бруталношћу и суровошћу окупио на све демократске снаге, а посебно на комунисте и њихове симпатизере.

Увођењем диктатуре у Црној Гори су забрањени раднички спортски клубови који су били под утицајем или у рукама комуниста („Зора“ у Подгорици, „Хајдук“ у Никшићу, „Јединство“ у Беранама). Забрањена су и друга легална упоришта Комунистичке партије у Црној Гори.

Током 1929. и 1930. године од стране полиције убијено је неколико истакнутих југословенских комуниста, међу којима и црногорски комунисти Брацан Брацановић и Марко Машановић. Њихово убиство изазвало је узнемиреност и неспокојство међу партијским чланством у Црној Гори.

Новонасталу политичку ситуацију у земљи пратила је и велика економска криза, која је нарочито погодила малобројно радништво и сиромашно сељаштво у Црној Гори. Веома тешко политичко и економско стање у Црној Гори, сурови прогони припадника револуционарног покрета и разбијање покрајинског партијског и скојевског руководства, тешко су се одразили на стање и рад Комунистичке партије у Црној Гори. Комунистичка партија у Црној Гори, као ни КПЈ у цјелини, није била у стању да јединствено и организовано поведе политичку и економску борбу. Рад Комунистичке партије у Црној Гори унутар организација и даље се одвијао уз појачајну опрезност. У том периоду партијске организације су самостално радиле, у оквиру партијских ћелија. Тај рад се углавном састојао у редовном о-

³ Исто.

⁴ Исто.

државању састанака, на којима је проучавана доступна партијска литература, као и поједина питања везана за рад мјесних партијских организација.

У току љетњих ферија истакнутији комунисти су долазили у контакт са студентима — комунистима који су били у већој могућности да нешто више сазнају о револуционарном покрету у земљи, о стању Комунистичке партије, као и о везама са централним партијским руководством. Осим тога, они су више могли да дођу до напредне и марксистичке литературе. Они су указивали и помоћ појединим партијским ћелијама, и то првенствено у политичком уздизању њихових чланова.⁵ Преко студената-комуниста успостављене су и везе са појединим комунистима и организацијама у Црној Гори, као и са појединцима ван ње. Преко њих су успостављане и везе са партијским руководством у иностранству. Тако су у првој години диктатуре одржаване само повремене везе са централним партијским руководством. (Редовне везе су одржаване углавном све до децембра 1929. године, када су прекинуте).⁶ Међутим, те везе нијесу биле довољне да би омогућиле шире и отвореније ангажовање Комунистичке партије у Црној Гори у цјелини. Имајући у виду политичку ситуацију у Југославији 1929. године, Комунистичка партија није била у стању да предузме ширу политичку активност. То је био период када се режим шестојануарске диктатуре немилосрдно обрачунавао и са представницима грађанских партија.

Ни руководство изабрано на Четвртном конгресу КПЈ 1928. није било у могућности, нити је имало за то услова, да пружи неку озбиљнију помоћ покрајинским партијским руководствомима. Његов позив на оружани устанак 1929. био је одраз безоплетости и политичке нереалности у условима када је државни апарат сву власт чврсто узео у своје руке. Зато је остала само ријеч на папиру. Чак је нанио велике штете Партији и револуционарном покрету у цјелини. Сазнавши за њега, полицијски апарат је предузео још енергичније мјере и репресалије против припадника револуционарног покрета.

Позив на оружани устанак покрајинско руководство у Црној Гори прихватило је из партијске дисциплине, и не покушавајући да предузме ништа конкретно.⁷

Због прогона и прекида веза са централним партијским руководством, које је тада било разбијено, партијска руководства у појединим покрајинама у периоду прве двије године диктатуре била су препуштена сама себи. Такав је случај био и са партијским руководством у Црној Гори.

⁵ Сјећања Коста Ђуфке дата аутору 1970. године.

⁶ АИИ Титоград, Фонд Коминтерне, Записник сједнице Политбироа ЦК КПЈ од 26. и 27. јула 1930.

⁷ Сјећања Нише Милановића дата аутору.

У периоду диктатуре рад истакнутих комуниста у Црној Гори био је веома отежан. Били су под сталном полицијском присмотром. Нарочито је било отежано њихово кретање ван мјеста сталног боравка. Ово му је онемогућавало међусобно контактирање и заједничко усмјеравање рада партијских организација у појединим мјестима. Зато поједини партијски активисти нијесу ни имали потпунији увид у рад и стање Комунистичке партије у Црној Гори у цјелини. Због тога се сусрећу и контрадикторности у иначе веома оскудним партијским извјештајима о раду и броју чланова Комунистичке партије, о могућности рада и развитака револуционарног покрета у Црној Гори у условима диктатуре.⁸ Према сачуваним подацима из 1930. године, у Црној Гори су постојале партијске „организације у свим мјестима као и прије диктатуре“.⁹ На основу парцијалних и непотпуних извјештаја (већином усмених, од стране појединаца који су долазили из Црне Горе) централно партијско руководство, боље рећи поједини његови чланови, доносило је погрешне оцјене о стању револуционарног покрета и појединим партијским активистима у Црној Гори. Такве погрешне процјене биле су свакако производ необавијештености и непознавања прилика као и поистовјећивања прилика и стања у појединим покрајинама. Осим тога, гледало се од стране неких партијских активиста у самом централном партијском руководству са неповјерењем на могућност развоја револуционарног покрета у привредно неразвијеним подручјима гдје није било индустријског радништва. То се односи и на Црну Гору. Због слабе процјене могућности развоја револуционарног покрета није поклањана потребна помоћ у консолидовању револуционарног покрета у њој. А услови за то су постојали, јер је већина црногорског народа била незадовољна, не само економским стањем већ и политичким положајем Црне Горе у Југославији.

Током прве половине 1930. године централно партијско руководство послало је у Црну Гору курира да успостави везе са неким од истакнутијих партијских активиста.¹⁰

Питање обнављања покрајинског партијског руководства у Црној Гори, након његовог разбијања и хапшења његовог секретара Нише Милановића, у досадашњој литератури различито је приказивано. Батрић Јовановић у књизи „Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919—1941“, пише да је 1929. године одржана покрајинска партијска конференција за Црну Гору у Котору и да је на њој изабран Покрајински комитет на челу с Адолфом Муком и члановима: Ђоком Чејовићем, Блажом Раичевићем, Грујом Петровићем и Божидаром Раданови-

⁸ АИИТ, Ф.К. 1930/46, Извјештај Централне руководеће инстанце КПЈ од 30. октобра 1930. за период од 22. септембра до 30. октобра 1930.

⁹ Исто.

¹⁰ Исто, Записник са заједничке сједнице Политбироа и Заграничног бироа ЦК КПЈ од 26. и 27. јула 1930.

ћем.¹¹ Оваква констатација је неприхватљива, јер тада није одржана покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору, нити је изабрано поменуто руководство.

Коментаришући „Један извјештај ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију из 1935. године“, Димо Вујовић такође погрешно тврди да је трећа партијска конференција КПЈ за Црну Гору одржана 1929. године. Неприхватљива је и Вујовићева констатација да „крајем 1931. обнавља свој рад Покрајински комитет“ у Црној Гори.¹²

Не може се прихватити ни закључак Томице Никчевића да је до обнављања и формирања покрајинског партијског руководства за Црну Гору дошло у другој половини 1931. год.¹³

По инструкцијама централног партијског руководства, А-долф Мук је од почетка 1930. године предузео мјере на обнављању и формирању покрајинског партијског руководства и активирању постојећих и формирању нових партијских организација у Црној Гори. У том циљу он је почетком 1930. године дошао из Котора у Подгорицу, с намјером да с истакнутијим комунистима разговара о формирању покрајинског руководства и повезивању партијских организација. Том приликом он је разговарао са неким комунистима, међу којима и са др Блажом Раичевићем, професором у Трговачкој академији, и Ђоком Чејовићем, шофером у Подгорици, о формирању секретаријата Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору. Након тих договора, током прве половине 1930. године формиран је Секретаријат Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију. У секретаријат су ушли: А. Мук, Б. Раичевић, и Ђоко Чејовић.¹⁴ Да би се што успјешније организовао рад Секретаријата, А. Мук је одлучио да се запосли у Подгорици. У Подгорици је радио током 1930. и 1931. године. Док је боравио у Подгорици, Мук је повремено долазио у Котор, гдје му се налазила породица.¹⁵ Пошто је добио запосљење у Подгорици, А. Мук је „примио дужност секретара“ Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору „августа 1930“.¹⁶ У прилог овом закључку иде и један извјештај А. Мука Централном комитету из 1936. г.

¹¹ Ватрић Јовановић, *Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919—1941*, Београд 1959, стр. 104.

¹² Димо Вујовић, *Један извјештај ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију из 1935. године*, *Историјски записи*, 1959/1, стр. 235 и 236.

¹³ Томица Никчевић, *Прилог изучавању политичких борби у Црној Гори 1929—1937*, *Историја XX века*, *Зборник радова*, III, Београд 1962, стр. 36.

¹⁴ АИИТ, Саслушање Б. Раичевића, Ђ. Чејовића, АРПВ, ФК, 1936/226; *Извјештај Zweiga о Црној Гори*; Сјећања Катице Мук дата аутору рада у мају 1967. у Београду.

¹⁵ Исто, Сјећање Катице Мук.

¹⁶ Архив радничког покрета Београд (АРПВ), ФК, 1932/81, *Извјештај Јелке од августа 1932. Централном партијском руководству*.

Као секретар Секретаријата Покрајинског комитета у периоду 1930—1932. свакако је знао ко су били чланови Секретаријата.

Извјештавајући Централни комитет о откривању партијских организација у Црној Гори 1936. (провала и његовим узроцима, поред осталог), Мук извјештава:

„Бивши члан ПК из 1930/32. год. Ђоко Пејовић, шофер из Подгорице, који се касније одао алкохолу и 1935. искључен из чланства, шуровао са класним непријатељем и одао чланове ПК из 1930/32. и 1932—1934. године“.¹⁷

Према свему изложеном, Секретаријат Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору формиран је у Подгорици у првој половини 1930. године, у саставу: Адолф Мук, др Блажо Раичевић и Ђоко Чејовић. Секретар Секретаријата био је А. Мук. Чланови Секретаријата су тада имали партијске псеудониме, и то: Адолф Мук — Јелка, др Блажо Раичевић — Селим, Ђоко Чејовић — Јазбински. Ово руководство је остало до одржавања покрајинске конференције у Котору 1932. године, када су избрани нови Покрајински комитет и Секретаријат.¹⁸

Везе новоизабраног покрајинског руководства током 1930. године са централним партијским руководством биле су доста нередовне. Ни са једне ни са друге стране нијесу биле успостављене сигурне адресе и јавке. Избјежавана је и преписка, из бојазни да не падне у руке полицији. За успостављање веза најчешће су коришћени студенти-комунисти који су студирали у иностранству, као и друга повјерљива лица.¹⁹ Због таквог начина кореспонденрања, сачувано је мало писаних докумената из 1930. године.

Од почетка 1931. одржаване су редовније везе између покрајинског и централног партијског руководства. Из те године до сада је евидентирано нешто више архивске документације,

¹⁷ Исто, 1936/266, Извјештај Zweiga о Црној Гори.

А. Мук је 1936. године често мијењао псеудониме. Овај извјештај је потписао као Zweig.

На жалост, није нам дато на коришћење саслушање А. Мука пред полицијом у Београду 1937. године које се чува у Архиву за раднички покрет у Београду, као и неки други материјал, под изговором да се „ти материјали не налазе у Архиву“! Неке од тражених материјала, као и саслушање А. Мука, раније сам користио у истом Архиву, али за друге проблеме. Саслушање А. Мука је веома важно за рад Партије у Црној Гори у периоду 1930—1932, када је он био политички секретар Покрајинског комитета. На саслушању пред полицијом, Мук је полицији одао многе ствари о раду Партије у земљи и иностранству. Његово некомунистичко држање пред полицијом осуђено је од стране партијског руководства и он је искључен из КПЈ.

¹⁸ Ђоко Чејовић је искључен из Партије 1935. године. У току ослободилачког рата и социјалистичке револуције отворено је сарађивао са окупатором и био велики противник ослободилачке борбе. Приликом ослобођења Сарајева ухваћен је од јединица Народноослободилачке војске Југославије и након суђења стријелан.

¹⁹ Сјећања Катице Мук дата аутору.

на основу које се може дати потпунија слика организационог стања Партије у Црној Гори у периоду 1931—1932. година.

Први до сада пронађени опширнији извјештај покрајинског руководства централном партијском руководству након увођења диктатуре о стању Комунистичке партије и уопште револуционарног покрета у Црној Гори потиче из априла 1931. године. Наиме, користећи краћи боравак у иностранству, члан Секретаријата Покрајинског комитета др Блажо Раичевић, Селим поднио је 10. априла 1931. Централном комитету извјештај о економским и политичким приликама, као и о раду и стању Комунистичке партије у Црној Гори за период од увођења диктатуре 1929. до почетка 1931. године.²⁰

Према извјештају Б. Раичевића, и „поред свих строгиости и драконских мјера којима је режим пријетио опозиционом ставу, а поготову комунистичкој оријентацији, чланство је већином остало непоколебљиво на класној линији“.²¹ Изузетак су чинили неки интелектуалци, међу којима је био др Радоје Вукчевић, који су се у том периоду пасивизирали. Овакво њихово држање покрајинско руководство је оштро критиковало, што је и чланство прихватило.²² Према истим подацима, Комунистичка партија у Црној Гори у току двогодишњег режима прогона „није активно манифестовала своје становиште противу“ диктатуре, „нити се у даном моменту, умјела правилно оријентисати“ У том периоду — каже се у извјештају — „изостало је потребно обавјештење путем партијских летака широких слојева народа у коме би биле изложене линије и сврхе диктатуре и указано којим путем треба да пође Компартија у борби против диктатуре“.²³ И поред недовољне ангажованости у политичком животу Црне Горе, Комунистичка партија у цјелини није пасивно посматрала догађаје и политичко-економску ситуацију у Црној Гори. У вези с активношћу Партије у протеклом периоду у извјештају Б. Раичевића је констатовано:

„Ђелијски састанци су стално одржавани. Појединим члановима су одређивани задаци у пропаганди против диктатуре и капиталистичког система уопште“.²⁴

Почетком 1931. године покрајинско партијско руководство преузело је шире мјере у погледу повезивања и реорганизације партијских организација, како би их припремиле за увођење организоване политичке борбе. У том циљу оно је одлучило да изврши корјениту „реорганизацију свих партијских организација одоздо до врха“ Руководство је ријешило да изврши измјену социјалне структуре организација, која, по његовој оцјени, није

²⁰ АИИТ, ФК 1931/15, Извјештај Селима од 10. априла 1931. — Централном комитету КПЈ.

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Исто.

²⁴ Исто.

била задовољавајућа, па је ваљало „у Партију увући најамне раднике и сиромашне сељаци“.²⁵

Централни комитет је анализирао извјештај Б. Раичевића од 10. априла и на основу њега и других сазнања послао једно опширно писмо партијском чланству у Црној Гори. У том писму је указао на најважније задатке покрајинског руководства у раду на реорганизацији и политичкој активизацији револуционарног покрета у Црној Гори. Истакао је и значај реорганизације партијских организација. Нарочиту пажњу треба „обратити избору чланова који су готови да воде пожртвовану револуционарну борбу и који се истичу у свакодневним борбама својим активним радом“.²⁶ Указано је да већину чланства треба да „чине најамни радници и сиромашни сељаци“, а при избору нових чланова нарочиту пажњу поклонити онима који нијесу „пред полицијом познати као истакнути комунисти“.²⁷ Уочавајући њен значај у условима илегалног дјеловања, Централни комитет упозорава покрајинско руководство у Црној Гори да „особиту пажњу посвети конспирацији“. Централни комитет је добро уочио тешкоће илегалног рада у Црној Гори, па у вези са тим покрајинском руководству каже сљедеће:

„У покрајини као што је Црна Гора, гдје су градови мали и гдје скоро свак познаје свакога, није лако подесити рад организација да оне буду активне и да се сачувају од провала. Све адресе, јавке, станове за састанке, везе међу организацијама, пунктове за достављање литературе итд. треба да знају само они другови који се тијем пословима морају бавити. У ту сврху треба извршити избор неколико поузданих другова, који ће служити за успоставу веза, доставку литературе и директива појединим организацијама. Ти другови не смију бити познати полицији као комунисти и они не могу активно радити у организацијама при провођењу акција економског и политичког карактера. Рад покрајинског техничког апарата треба да буде потпуно одвојен од партијских ћелија и у случају провала партијских организација, технички апарат треба да остане сачуван и обратно, провала апарата да се не веже са провалом организација. Ово се треба имати у виду нарочито због тога што ће појачавањем рада партијских организација јачати и полицијски терор према њима“.²⁸

Током маја 1931. године Секретаријат Покрајинског комитета одржао је састанак поводом припрема за мобилизацију на територији Зетске и вардарске дивизијске области које су биле у току. Те припреме је југословенска влада вршила за случај да

²⁵ Исто.

²⁶ Исто, 1931/18, ЦК КПЈ — члановима КПЈ у Црној Гори. — Документат без датума. Из његове садржине види се да је то одговор на извјештај из Црне Горе, тј. Селимов, од 10. априла 1931.

²⁷ Исто.

²⁸ Исто.

Италија интервенише у Албанији, јер се очекивала смрт краља Зогуа. У случају да дође до мобилизације у Црној Гори, Секретаријат је донио одлуку: да федералисти иду у одметништво, да партијски функционери пређу у илегалност, да познати комунисти иду у одметништво, а комунисти који нијесу познати полицији као комунисти да се одазову војном позиву и пођу у војску. Наглашено је да се у случају мобилизације познати комунисти не смију „живи предавати“ војним властима.²⁹ У вези са овим питањем Секретаријат није имао јединствено мишљење. Др Благо Раичевић (Селим) био је мишљења да у случају мобилизације сви комунисти треба да пређу у одметништво и да се изда проглас.³⁰

Свакви закључци партијског руководства у Црној Гори одраз су његове брзоплетости, незрелости и нереалности у вођењу политичке борбе. Они су се јавили као посљедица фамозног гесла о дизању оружаног устанка из 1929. године. Да је то гесло било још присутно у политичком расуђивању неких партијских активиста у Црној Гори, па и самог руководства, види се да и из већ поменутог извјештаја др Б. Раичевића Централном комитету из априла 1931. године. У вези са тим Раичевић пише следеће:

„Изостало је потребно обавјештење путем партијских лека широких слојева народа, у коме би биле изложене линије и сврхе диктатуре и указано којим путем треба да пође Компартија у борби против диктатуре. Уједно ту би била назначена директива за организовање масовног оружаног устанка под вођством наше Партије.“³¹

Чим је добио обавјештење о закључцима партијског руководства у Црној Гори о одметању партијског чланства у случају мобилизације, Централни комитет је указао на бесмисленост такве одлуке и њене самоубилачке посљедице.³²

До војне мобилизације тада у Црној Гори није дошло. Због тога ни на реализовању закључака покрајинског секретаријата није ништа предузимано, али смо ову одлуку навели као илустрацију његове нереалности и незрелости у процјени појединих текућих политичких момената у Црној Гори.

На основу сугестија и упутстава централног партијског руководства и ангажовања истакнутих црногорских партијских активиста у Црној Гори је дошло до повезивања партијских организација преко ћелија и мјесних комитета и стварања нових

²⁹ АИИТ, ФК, 1931/23, Писмо покрајинског секретаријата Црне Горе Централном комитету. Писмо је без датума. Из писма ЦК од 10. јуна 1931. Покрајинском комитету КПЈ у Црној Гори види се да је ово писмо од 22. маја 1931. године.

³⁰ Исто.

³¹ Исто, ФК 1931/15, Извјештај Селима од 10. априла 1931. Централном комитету КПЈ.

³² Исто, ФК 1931/28, Одговор ЦК КПЈ од 10. јуна 1931. на писмо Покрајинског секретаријата Црне Горе од 22. маја 1931.

организација и симпатизерских група. Од почетка 1931. па до средине 1932. године извршена је реорганизација партијских организација. Партијско чланство је организовано преко ћелија, које су имале од 3 до 5 чланова, и мјесних комитета, који су окупљали више ћелија у граду и на селу, а од средине 1932. г. и преко окружних комитета који су окупљали два или више мјесна комитета. У том периоду постојале су и симпатизерске групе, из којих су регрутовани будући чланови Партије.

Организациона структура Комунистичке партије, из разумљивих разлога, чувана је у највећој тајности. За њу је могао знати само најужи круг, или чак једино најодговорнији руководилац у мјесту или покрајини. Због тога су извјештаји о организационом стању Партије у Црној Гори у периоду диктатуре, па и касније, веома ријетки и непстпуни. Ријетко су када навођени називи мјеста у којима је било партијских организација. Најчешће је приказиван само укупан број чланова Партије. Уколико је и било извјештаја са називима мјеста, она су давана путем шифри (бројева).

Сачуван је такав извјештај од 9. септембра 1932. године. У овом извјештају назив мјеста је означен са бројевима почев од 1. до 21, с тим што су дати и бројеви 5а, 13а и 15а, којима су означена шира подручја градова. Рачунајући и на оне означене са „а“, бројеви се крећу од 1 до 25, што значи да су на територији Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију тада постојале партијске организације у 25 мјеста. Укупно је било 185 чланова, а од тога: 93 сељака, 67 радника и 25 интелектуалаца.³³ У том документу је наведен број чланова Партије по мјестима, број ћелија и социјални састав (интелектуалци, радници, сељаци). Дат је и број чланова Скоја, такђе по мјестима и социјалном саставу. Бројевима 5а, 9а, 13а и 15а означене су партијске организације у селима око Колашина, Цетиња, Никшића и Котора. Према томе, ни у овом документу нијесу означена појединачно села у којима су постојале партијске ћелије.

Више година смо радили на дешифровању тих мјеста означених цифрама од 1 до 25. Значај овога посла био је тим већи што је то до сада једини пронађени докуменат од 1929. до

---

³³ АРПБ, ФК, 1932/93, Извјештај Јелке из Црне Горе од 9. септембра 1932. ЦК КПЈ.

септембра 1932. године у коме се по мјестима наводи број чланова Партије и Скоја у Црној Гори.

У извјештају референта за Југославију Војислава Вујовића од 7. јануара 1933. године Коминтерни наводи се број чланова Партије по областима. У том извјештају пише да „у Црној Гори постоје организације у 21 мјесту“ Овај дио извјештаја писан је на основу извјештаја из Црне Горе од 9. септембра 1932. године о коме је управо ријеч. Међутим, при назначењу броја мјеста, он није узео у обзир мјеста означена са 5а, 9а, 13а и 15а. Мјеста у којима постоје партијске организације у Црној Гори у Вујовићевом извјештају поклапају се са шифрованим мјестима, тј. брслевима од 1 до 25 у извјештају из Црне Горе од 9. септембра 1932. године. Извјештај је написан на руском језику, а онај његов дио који се односи на Црну Гору у преводу гласи:

„У Црној Гори постоје организације у 21 мјесту: Подгорица, Пипери, Љешкопоље, Кучи, Колашин, села око Колашина, Беране, Ријека (Црнојевића — Ј.Р.Б.), Нахија (Ријечка — Ј.Р.Б.), Цетиње, села око Цетиња, Вирпазар, Бар, Улцињ, Никшић, села око Никшића, Даниловград, Котор, села око Котора, Рисан, Будва, Свети Стефан, Петровац, Пећ, Грахово“.³⁴

Овај извјештај, чија се копија налази у Архиву за раднички покрет у Београду (оригинал се чува у Централном партијском архиву Института марксизма-лењинизма, Фонд Коминтерне, Југословенска секција, у Москви), даван је истраживачима на коришћење у преводу, али не и његова фотокопија. Како докуменат није добро преведен, а уз то је приликом набрајања мјеста преводиоцу промакла и грешка (изостављени су Кучи) — превод није био потпун.³⁵ Зато су се и у поменутих радовима Б. Јовановића и Т. Никчевића при набрајању назива мјеста поткрале грешке, тј. непотпуности.³⁶

Радећи на дешифровању извјештаја о организационом стању Комунистичке партије у Црној Гори од септембра 1932. г., упоредили смо називе мјеста с оригиналом документа (на руском језику) и дошли до сљедећег табеларног прегледа:

---

³⁴ Исто, ФК, 1933/3, Извјештај В. Вујовића од 7. јануара 1933, о организационом стању КПЈ крајем 1932.

³⁵ Види: Архив РПБ, ФК, Стара сигн. 197/IV, (докуменат у преводу) Организационо стање КПЈ крајем 1932. године.

³⁶ Упореди: Б. Јовановић, КПЈ у Црној Гори, 109; Т. Никчевић, Прилог изучавању политичких борби, 37.

Ред. број	Шифра у до- кументу	Мјеста	Број члан. КПЈ	Број ћелија	Социјални састав		
		Дешифровано			Интелекту- алаца	Радника	Сељака
1	1	Подгорица	16	3	5	11	—
2	2	Пипери	10	3	2	—	8
3	3	Љешкопоље	10	2	1	—	9
4	4	Кучи	11	2	—	—	11
5	5	Колашин	3	1	2	1	—
6	5а	села око Колашина	15	3	1	—	14
7	6	Ђеране	4	1	—	4	—
8	7	Ријека Црнојевића	3	1	—	3	—
9	8	Ријечка Нахија	16	3	—	—	16
10	9	Цетиње	10	2	1	9	—
11	9а	села око Цетиња	5	1	—	—	5
12	10	Вирпазар	10	2	—	2	8
13	11	Бар	5	1	4	1	—
14	12	Улцињ	1	—	1	—	—
15	13	Никшић	10	2	2	8	—
16	13а	села око Никшића	5	1	—	—	5
17	14	Даниловград	5	—	2	2	1
18	15	Котор	11	2	—	11	—
19	15а	села око Котора	3	—	1	—	2
20	16	Рисан	5	1	2	3	—
21	17	Будва	3	1	1	2	—
22	18	Свети Стефан	10	2	—	—	10
23	19	Петровац	8	1	—	8	—
24	20	Пећ	1	—	—	1	—
25	21	Грахово	5	1	—	1	4
С в е г а:			185	36	25	67	93

На основу ових података може се закључити да је средином 1932. године на територији Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку, Санцак, Косово и Метохију било 185 чланова Партије у 25 мјеста, организованих у 36 ћелија. Како се види, социјални састав био је овакав: 93 сељака, 63 радника и 25 интелектуалаца.

У истом извјештају о стању и социјалној структури Партије у Црној Гори каже се „да у броју радника имаде 7 ситних трговаца — занатлија“.³⁷

³⁷ АРПВ, ФК 1932/93, Извјештај Јелке од 9. септембра 1932. Централном комитету КПЈ.

Према истом извјештају В. Вујовића, број чланова Партије у осталим југословенским покрајинама, рачунајући га по покрајинским комитетима, био је сљедећи: Словенија 450, Далмација 160, Хрватска 70—80, Босна и Херцеговина 185, Војводина 100 и Македонија 10—15 чланова.³⁸

У то вријеме у Црној Гори је било 55 чланова Скоја, и то: у Подгорици 6 ћелија са 20 чланова (10 радника и 10 интелектуалаца), у Пиперима једна ћелија са 4 члана (интелектуалца), у селима око Колашина једна ћелија од 5 чланова (интелектуалаца), у Цетињу једна ћелија од 5 чланова (радника), у Никшићу једна ћелија од 5 чланова (радника) и у Котору 3 ћелије са 16 чланова (15 радника и један интелектуалац).³⁹ Од 55 чланова Скоја, у 13 ћелија, било је, дакле, 20 интелектуалаца и 35 радника.

У то вријеме у Црној Гори било је и „неколико симпатизерских ћелија, које још нијесу“ биле обухваћене чланством Партије. Исто тако, „групе студената и средњошколаца нијесу“ биле обухваћене чланством Скоја у наведеном извјештају.⁴⁰

Напомињемо да се и у најновијим радовима из историје Комунистичке партије у Црној Гори нетачно наводе подаци о њеном бројном стању 1932. године, како у цјелини тако и по појединим мјестима. Тако, на примјер, у публикацији „Револуционарни покрет у општини Титоград 1919—1945“ (у дијелу „Од прве ћелије до револуције 1919—1941“ (нетачно се наводи бројно стање Комунистичке партије 1932. године и у Црној Гори и на територији Окружног комитета Подгорица. Ту је, наиме, констатовано: „Крајем 1932. године КПЈ је имала 1.125 чланова, а организација КПЈ у Црној Гори имала је 36 ћелија са 185 чланова. У срезу подгоричком радиле су двије мјесне партијске организација — једна у Пиперима, у којој су радиле три ћелије са око 20 чланова, а друга на читавој осталој територији среза, у којој је радило 12 ћелија (9 у граду, а три на селу) са 56 чланова“.⁴¹

Из до сада изложеног види се да је тада у Подгорици са околином било 47 чланова, и то: три ћелије у Подгорици са 16 чланова, три у Пиперима са 10 чланова, двије у Љешкопољу са 10 чланова и двије ћелије у Кучима са 11 чланова.⁴²

До октобра 1932. године, када је одржана Покрајинска конференција, КПЈ у Црној Гори имала је 203 члана.⁴³

³⁸ Исто, ФК 1933/3, Извјештај В. Вујовића од 7. јануара 1933.

³⁹ Исто, ФК 1932/93, Извјештај Јелке од 9. септембра 1932.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Револуционарни покрет у општини Титоград 1919—1945, Титоград 1975, стр. 44.

⁴² Види: табеларни преглед.

⁴³ АИИТ, ФК, 1933/71, Извјештај ЦК КПЈ од марта 1933.

Такође је у поменутој публикацији (на стр. 46) нетачно да је у Подгорици 1933. године било 100 чланова Партије. Према подацима из 1933. године било је 261, а на територији Окружног комитета КПЈ Подгорица било их је 86, организованих у 23 ћелије и 4 мјесна комитета.⁴⁴

Од почетка септембра 1932. године руководство КПЈ у Црној Гори припремало је покрајинску конференцију. Конференција је била нужна због тога што је секретар Секретаријата Покрајинског комитета А. Мук био протјеран из Подгорице у Котор (остала два члана Секретаријата, Б. Раичевић и Ђ. Чејовић, остала су у Подгорици), па због немогућности кретања ради контактирања наметала потреба што хитнијег избора новог руководства како би чланови Секретаријата били у једноме мјесту. Рачунало се и на већу ангажованост новог руководства у циљу јачања револуционарног покрета у Црној Гори. Након припрема конференција је одржана у октобру 1932. године у Котору.⁴⁵ На конференцији су изабрани Покрајински комитет и Секретаријат. Секретаријат су сачињавали: Божо Љумовић — Дравски, Адолф Мук — Јелка и Василије Раичковић — Егон.⁴⁶ За политичког секретара изабран је Божо Љумовић, а за организационог Адолф Мук. Сједиште Секретаријата Покрајинског комитета и даље је остало у Подгорици. Након одласка из Подгорице Василија Раичковића, 1933. године, у Секретаријат је кооптиран Марко Радовић — Андрија.

Послије Покрајинске конференције и избора новог покрајинског руководства извршена је реорганизација партијских организација. У другој половини 1932. године формирано је шест окружних комитета Партије, и то: у Котору, Цетињу, Подгорици, Никшићу, Колашину и Пећи.⁴⁷

Упоредо са реорганизацијом Партије извршена је и реорганизација скојевских организација. Формиран је Покрајински секретаријат Скоја за Црну Гору.⁴⁸ Истовремено су формиран мјесни и окружни комитети Скоја. Свака партијска организација добила је задатак да помогне у реорганизацији и формирању скојевских организација на свом подручју.

Појачан рад новог руководства на организационим питањима уродио је плодом, па је за неколико мјесеци број чланова Партије и Скоја, порастао. Тако је крајем 1932. и почетком 1933. године Партија у Црној Гори имала 261 члана, 6 окруж-

⁴⁴ АИИТ, ФК, 1933/99, Извјештај Дравског од 25. априла 1933. Централном комитету КПЈ.

⁴⁵ Саво Брковић, IV партијска конференција КПЈ за Црну Гору и Боку, Зборник сјећања архивиста југословенског револуционарног покрета, књ. 2, Београд 1960, стр. 69.

⁴⁶ АИИТ, ФК 1932/180а, Извјештај Дравског од 10. децембра 1932. Централном комитету КПЈ.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

них и 14 мјесних комитета и 62 ћелије.⁴⁹ Број мјесних комитета, ћелија и чланова на подручју окружних комитета — табеларно приказан — био је следећи:⁵⁰

Окружни комитети КПЈ	Број мјес- них комитета	Број ћелија	Број чланова
Подгорица	4	23	86
Котор	2	10	52
Цетиње	2	7	23
Никшић	2	5	45
Колашин	2	6	17
Пећ	2	11	38
Свега: 6	14	62	261

На подручју Покрајинског комитета било је тада 18 симпатизерских ћелија Партије.⁵¹

Тада је, под самосталним покрајинским руководством Ској у Црној Гори имао 6 окружних и 8 мјесних комитета, 35 ћелија са 135 чланова.⁵² Организациона структура по окружним комитетима била је следећа: на територији Окружног комитета Скоја: Подгорице — 2 мјесна комитета, 10 ћелија и 38 чланова; Котора — 1 мјесни комитет, 5 ћелија и 26 чланова; Цетиња — 2 мјесна комитета, 8 ћелија и 31 члан; Никшића — 1 мјесни комитет, 7 ћелија и 23 члана; Колашина — 1 мјесни комитет, 2 ћелије и 6 чланова; Пећи — 1 мјесни комитет, 3 ћелије и 11 чланова Скоја.⁵³

Од почетка 1931. до краја 1932. године КПЈ и Ској у Црној Гори организационо су учвршћени. У том периоду број њихових чланова се стално повећавао, као и број симпатизерских група (како Партије тако и Скоја), из којих су они регрутовали нове чланове. Од средине 1932. године Комунистичка партија у Црној Гори била је организована преко ћелија, мјесних и окружних комитета. На челу ових организација налазио се Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију — као највише партијско тијело на тој територији.

⁴⁹ Исто, ФК, 1933/99, Извјештај Дравског од 25. априла 1933. Централном комитету КПЈ.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто.

⁵² Исто.

⁵³ Исто.